

О. С. Сотула, аспірант

Одеський національний університет,
кафедра кримінально-правових дисциплін та судово-правоохоронних органів,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ

Досліджено проблему посягання на життя державного діяча, історичного розвитку законодавства щодо цієї категорії злочинів, ознаки та елементи складу цього злочину. Зроблено спробу розмежувати власне посягання на життя державного діяча та суміжні склади злочину. Робиться висновок про необхідність вдосконалення норми КК України про відповідальність за посягання на життя державного діяча.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, посягання та погроза посягання на життя державного діяча.

Ситуація у сфері боротьби із злочинами, що загрожують життю та здоров'ю державних і суспільних діячів в Україні є досить складною. На це впливає ціла низка економічних, соціальних та суспільно-політичних факторів.

Україна переживає перехідний період розвитку, в основі якого лежить перерозподіл власності, у першу чергу державної, і цей процес прямо впливає на долі та інтереси всіх громадян нашої держави, визначає поведінку як окремих осіб, так і значних соціальних, етнічних та професійних груп населення. В суспільстві формуються умови соціального протистояння, формується особливий стан масової свідомості, неадекватна оцінка реальної дійсності, поширюються настрої невпевненості, заляканості та агресивності. У суспільстві формується культ насильства, і політичний екстремізм щодо влади стає невід'ємною частиною менталітету українського народу. Тому все частішими стають випадки вчинення насильницьких дій стосовно державних та громадських діячів у зв'язку з їх державною та громадською діяльністю [1, 6-7].

У такій ситуації однією з умов забезпечення стабільності та надійності державної влади є ефективна охорона

представників цієї влади від злочинних посягань на їх життя та здоров'я.

Відповідальність за посягання на життя та здоров'я представників державної влади України передбачена в українському кримінальному законодавстві у ст.58 Кримінального кодексу (далі КК). ("Посягання на життя державного діяча"), п."в"ст.93 КК ("Навмисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку"), ст.1901 КК ("Посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також члена громадського формування по охороні громадського порядку або військовослужбовця у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з охороною громадського порядку"). Відповідальність за загрозу вчинення таких дій передбачена ст.190 КК ("Загроза або насильство у відношенні посадової особи, громадського працівника або громадянина, що виконує громадський обов'язок"). Кримінальним законом передбачена відповідальність за посягання на життя іноземних державних діячів (ст.59 КК "Посягання на життя представника іноземної держави").

Здається, кримінальне законодавство досить повно та всебічно забезпечує

охорону державно-владних відносин, але, на наш погляд, у світлі суспільно-політичних та соціально-економічних змін, що здійснюються у державі, ці норми потребують суттєвого доопрацювання. І найбільшою мірою це стосується норм, які визначають відповідальність за посягання на життя державних діячів як України, так і іноземних держав.

У радянський період, починаючи з 1922 року, коли було прийнято "Уголовный кодекс РСФСР", встановлюється кримінальна відповідальність за посягання на життя представників влади — ст.64 "Терористичний акт проти представників Радянської влади або діячів революційних робітничо-селянських організацій" (до цього боротьба з терористичними актами здійснювалася на підставі постанови РНК від 5 вересня 1918 року "Про червоний терор") [2, 46–47].

У наступних чинних кримінальних кодексах, що приймаються у СРСР, таке визначення не зазнає суттєвих змін, і у Кримінальному Кодексі УРСР 1961 року було формулювання у такій редакції:

"Стаття 58. Терористичний акт.

Вбивство державного або громадського діяча або представника влади, вчинене у зв'язку з його державною або громадською діяльністю, з метою підризу або послаблення Радянської влади...". Цією статтею було передбачено кримінальну відповідальність за спричинення тяжкого тілесного ушкодження цим особам, за тих же умов.

Уперше у самостійний склад злочину було виділено терористичний акт проти представника іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень (ст.59 КК УРСР) [3, 61–62].

Принципово визначення змінюється лише після проголошення незалежності України, коли для правового захисту її суверенітету, конституційного ладу, внутрішньої і зовнішньої безпеки Верховна Рада України приймає Закон України "Про внесення змін та доповнень до Кримінального ...кодексу України" від 17 червня 1992 року, де ст.58 КК викладена в редакції, в якій взагалі

відсутнє поняття терористичного акту, хоча, наприклад, у Кримінальному кодексі Російської Федерації 1996 року посягання на життя державного або громадського діяча, що вчинене з метою припинення його державної або іншої політичної діяльності або із помсти за таку діяльність визначається як терористичний акт [4, 187].

Але чи завжди посягання на життя державного діяча, якщо воно і пов'язане з його політичною діяльністю, можна кваліфікувати як злочин терористичної спрямованості? Ми вважаємо, що ні.

Існує певна різниця між політично мотивованим вбивством та терористичним актом.

З визначення тероризму [5, 154–155], можна зробити висновок, що терористичний акт виступає як засіб створення обстановки напруження та залякування щоб примусити владу до якихось дій або до відмови від них, тоді як при політичному вбивстві злочинці досягають своєї мети лише самим фактом вчинення посягання на життя державного діяча, і все вирішується автоматично в результаті наслідків, що настають. Тому, з одного боку, зарахування до терористичних актів будь-яких політично мотивованих вбивств веде до необґрунтованого поширення змісту поняття "терористичний акт". З іншого боку, наявність у диспозиції статті, що встановлює відповідальність за посягання на життя державних та громадських діячів терміну "терористичний акт" веде до того, що при такому визначенні за межами дії такої статті залишаються політично мотивовані вбивства вказаних осіб, в яких відсутні ознаки терористичної спрямованості дій злочинців.

Цілком доцільно у проекті Кримінального кодексу України окремо вміщені — стаття, що встановлює відповідальність за посягання на життя державного діяча (ст.112 проекту КК) та стаття, що встановлює відповідальність за вчинення тероризму (ст.231 проекту КК) [6, 11], що дає можливість диференціювати, скажімо, просто політичне вбивство та вбивство політичного діяча, в якому наявні ознаки тероризму.

Ще однією відмінної рисою українського чинного законодавства, встановлює кримінальну відповідальність за посягання на життя державних діячів є те, що у Кримінальному кодексі чітко визначено коло вищих посадових осіб України, які можуть бути потерпілими від злочину, вказаного у диспозиції ст. 58 КК (ст. 112 проекту КК).

У такій принциповій позиції українського кримінального закону є свої як позитивні, так і негативні аспекти.

Позитивне. Наприклад, у Кримінальному кодексі Російської Федерації 1996 року потерпілими від злочину, що передбачає відповідальність за посягання на життя державного або громадського діяча (ст. 277 КК РФ), можуть бути державні (особи, що займають достатньо високу посаду у державі: представники вишого керівництва Російської Федерації, члени Уряду, заступники міністрів або керівники інших відомств, члени парламенту та інші керівні працівники такого рівня) або громадські діячі (керівники та видатні члени різних громадських організацій та партій) [7, 673–674].

Уже з першого погляду зрозуміло, що така диспозиція не є вдалою. Невизначеність та суб'єктивність оцінки типу "керівні працівники такого рівня" або "видатні члени різних громадських організацій та партій" дають можливість віднести до потерпілих від цього злочину будь-яку особу, яка має більш-менш значні повноваження як у державно-владній, так і суспільно-політичній сфері. У такому випадку ця стаття КК РФ може втратити свою специфіку і її дія може вийти за межі тієї групи злочинів, до якої вона віднесена (Глава 29. "Злочини проти основ конституційного устрою та безпеки держави") [8, 307–319].

В українському законодавстві, як вже вказувалося, коло таких осіб є чітким і вичерпним, що не дає можливості так широко тлумачити цей перелік, як це можливо у Кримінальному кодексі Російської Федерації.

Негативне. Україна знаходиться на етапі активного державотворення, тому, на нашу думку, перелік вищих посадових

осіб, що підпадають під кримінально-правову охорону ст. 58 КК України, згідно з Законом України "Про внесення змін та доповнень до Кримінального ...кодексу України" від 17 червня 1992 року, потребує певного коригування. Якими державними міркуваннями можна пояснити відсутність у цьому переліку Голови чи судді Вишого арбітражного суду? Адже ці державні діячі наділені повноваженнями державного масштабу і рішення, що приймаються ними у відповідній державно-владній сфері, можуть суттєво впливати на стратегію розвитку нашої держави. На наш погляд, таку ситуацію можна пояснити лише тим, що у 1992 році, у силу соціально-економічних, політичних перетворень та новизни завдань, поставлених перед цим державним інститутом, їх "політична вага" і впливовість тільки набирали обертів. Тому, на нашу думку, доцільно ввести їх до переліку вищих посадових осіб держави, чиє життя і здоров'я охороняється спеціальною кримінально-правовою нормою, передбаченою ст. 58 КК України.

Щодо громадських діячів, то так склалося на Україні, що практично всі лідери дійсно впливових політичних партій або громадських рухів є народними депутатами України, тобто їх життя охороняється спеціальною кримінально-правовою нормою, передбаченою ст. 58 КК України.

В останній час досить поширеними стали випадки погроз (які інколи мають відкритий, публічний характер), посягання на життя та застосування інших форм насильства як до державних та громадських діячів нашої держави, так і до осіб, що користуються міжнародним захистом, з метою впливу на їх діяльність.

Щодо державних діячів України, то за погрозу вбивством, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна шляхом підпалу застосовану з метою припинення службової або громадської діяльності або зміни її характеру в інтересах того, хто загрожує, ч. 1 ст. 190 КК передбачає відповідальність у вигляді двох років позбавлення волі. Погрози на адресу суддів

(ст. 1762 КК) та працівників правоохоронних органів (ст. 1892 КК) передбачають покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років. Таке положення збережено і в проєкті нового Кримінального кодексу. Як справедливо зауважив В. Ємельянов: "Виходить, що за публічно висловлені погрози на адресу представників центральних органів влади в цілях примусити їх прийняти будь-яке рішення або відмовитися від нього, що викликало занепокоєння населення, відповідальність може бути значно меншою, ніж за погрози, висловлені конфіденційно працівнику правоохоронного органу з помсти і без будь-якого примусу до чого-небудь" [9, 99].

Зважаючи на це, вважаємо доцільним, щоб кримінальна відповідальність за погрози, що висловлені в адресу державних діячів, вказаних у ст. 58 КК (ст. 112 проєкту КК), повинна бути передбачена у цій же статті як частина друга.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що ст. 58 КК (ст. 112 проєкту КК) може бути викладена в такій редакції:

"Посягання на життя Президента України, Голови, заступника голови Верховної Ради України, народного депутата України, прем'єр-міністра України, члена Уряду України, Голови чи судді Конституційного суду України, Верховного суду України, Вищого арбітражного суду України, Генерального прокурора України, вчинене у зв'язку з їх державною діяльністю, —

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна чи без такої або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна чи без такої.

Погроза посяганням на життя осіб, вказаних у частині першій цієї статті, з метою впливу на їх діяльність або на діяльність держави чи органів, які вони представляють, — карається позбавленням волі на строк до п'яти років".

Щодо представників іноземних держав, у чинному Кримінальному кодексі взагалі відсутня норма, яка б передбача-

ла відповідальність за погрози цим особам.

Тому вважаємо за необхідне доповнити ст. 59 КК (ст. 390 проєкту КК) України частиною другою в такій редакції:

"Погроза посяганням на життя представника іноземною державою з метою впливу на його діяльність або на держави, яку він представляє, або з метою викликати міжнародні ускладнення, —

карається позбавленням волі на строк до п'яти років".

Література

1 Корчинский А., Семенов Д. Наталья Ветренко забросали гранатами, а Бориса Олейника застрелили! // Сегодня. — 1999. — 5 жовтня. — С. 6—7.

2 Клягин В.С. Ответственность за особо опасные государственные преступления. — Минск: Высшая школа, 1973. — 280 с.

3 Уголовный кодекс Украинской ССР: Офиц. текст с изм. и доп. по состоянию на 1 июня 1983г. — К.: Политиздат Украины, 1983. — 215 с.

4 Уголовное законодательство Российской Федерации со сравнительным анализом статей УК Российской Федерации (1996г.) и УК РСФСР (1960г.) / Р.М. Асланов и др.(сост.); Санкт — Петербургский ун-т. Юрид. и спец. юрид. фак. — СПб: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. 372 с.

5 Ємельянов В. Тероризм і злочини терористичної спрямованості. — Х.: Рубікон, 1997. — 176 с.

6 Проект Кримінального кодексу України (підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України) // Іменем закону. — 1994. — 16 грудня. — С. 1-16.

7 Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.В. Наумов. — М.: Юрист, 1996. — 824 с.

8 Уголовное право / С.В. Дьяков, А.А. Игнатъев, В.В. Лунеев, С.И. Никулин / Под общ. ред. А.И.Долгова. — М.: НОРМА-ИН-ФРА. М, 1999. — 416 с.

9 Ємельянов В. Кримінальна відповідальність за злочини терористичної спрямованості проти державних діячів // Право України. — 2000. — № 1. — С. 99.

О. С. Сотула

Одесский национальный университет,
кафедра уголовно-правовых дисциплин и судебно-правоохранительных органов,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И КЛАССИФИКАЦИИ
ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА ЖИЗНЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ**

РЕЗЮМЕ

В статье проводится размежевание посягательства на жизнь государственного деятеля и смежных составов преступлений. Делается вывод о необходимости усовершенствования нормы уголовного законодательства Украины об ответственности за посягательство на жизнь государственного деятеля; в частности уголовная ответственность за угрозы, которые высказаны в адрес государственных деятелей и представителей иностранных государств, должна быть предусмотрена в этой же статье как часть вторая.

Ключевые слова: уголовное право, уголовная ответственность, посягательство и угроза посягательства на жизнь государственного деятеля.